

Тараненко К. Ю.

Аспірант юридичного факультету

Чернівецького національного університету

ім. Ю. Федьковича

Науковий керівник: **Гаврилюк Р.О.**, д.ю.н., доц.,

юридичний факультет, ЧНУ ім. Ю. Федьковича

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС ПАТЕРНАЛІЗМУ

В українській юридичній науковій літературі проблема патерналізму залишається практично не розробленою на професійному рівні, хоча в дослідженнях такого роду існує велика не тільки теоретична, але і практична необхідність. В той же час теорія патерналізму введена в той чи інший дослідницький контекст у працях сучасних українських та зарубіжних філософів, соціологів та політологів, а тому можна стверджувати, що науковий доробок, присвячений патерналізму, продовжує носити суто галузевий, не правовий характер.

Дослідження сутності феномена патерналізму починається зі з'ясування його походження та семантичного значення. Термін “патерналізм” має латинське походження, його початковою основою є корінь “патер”, тобто “батько” [7]. В сучасній українській мові термін *патерналізм* тлумачиться як «заступництво старшого над молодшим, *підопічним*», як «протекціоністське відношення держави до своїх громадян» [2, С. 887]. У Юридичній енциклопедії під ред. Ю.С.Шемшученко патерналізм пояснюється як покровительство, опіка старшого над молодшим. У державно-правовій сфері є принципом взаємовідносин держави і суспільства, за яким суспільне життя залежить від сильного «батька», «вождя» [13, С. 456]. Подібне тлумачення терміну «патерналізм» знаходимо і в сучасних російській, англійській, німецькій мовах.

Історико-філософський дискурс патерналізму бере свій початок від І.Х.Юсти, Х. Вольфа і його учня А.Г. Баумгартена. За оцінкою ще одного німецького теоретика патерналізму Р.А. Дорварта, саме І.Х. Юсті і Х. Вольф були фундаторами теорії патерналізму – ядра доктрини держави загального благоденства (Wolf as the Welfare State) [15, С.17].

I.Х.Юсті був знаковою і досить відомою інтелектуальною постаттю Європи XVIII ст. Розробляючи теорію патерналізму, він наголошує на необхідності інкорпорації в суспільне життя принципу реалізації волі суверена в загальній і дещо абстрактній формулі надання щастя [9, С. 20-21]. «Необхідно знайти універсальний принцип суспільного розвитку, і саме таким першим універсальним принципом має бути успішна управлінська діяльність держави щодо забезпечення порядку та щастя своїх підданих». Для того, щоб реалізувати формулу щастя німецький учений вважав за потрібне об'єднати щастя кожного конкретного громадянина з загальною універсальною спрямованістю на спільне благо [16, С.14].

Швейцарський дослідник доктрини патерналізму Ф. Байзер помічає, що патерналізм як теоретико-методологічна парадигма став основою для держав Західної Європи в затвердженні і офіційному оформленні ними консервативної традиції 90-х років XVIII століття. Квінтесенція даної традиції зводилася до того, що «держава зобов'язана сприяти благополуччю, релігійному та моральному розвитку своїх членів», в обмін вимагаючи від них цілковитої прихильності і відданості державі [14, С.51].

Хоча теорія патерналізму почала активно розроблятися саме у 18 ст., її підвалини були закладені значно раніше. У юридичній літературі поширена думка, згідно з якою патерналізм бере свій початок в конфуціанстві, яке розглядає державу як «велику сім'ю» [11]. Конфуцій **розвивав патріархально-патерналістську концепцію держави, згідно якої держава трактується як велика родина, де правитель - і "Син Неба", і "батько і мати народу"**[6].

В античній філософії важливе підґрунтя в розумінні суспільних відносин, що стають базою для розкриття патерналізму, заклали видатні філософи того часу – Платон і Аристотель. Вони намагалися побудувати ідеальний образ одного з елементів відносин – держави, а суспільство, на їх думку, повинно бути й розвиватися під її впливом [7].

Зміст Патерналізму розкривається також у римському праві, яке легітимізувало існування в ранньому римському суспільстві родових клієнтських структур. Клієнтом ставав чужинець, якому *pater familia*, глава сім'ї,

надавав місце в общині. По відношенню до клієнтів значного поширення набув моральний обов'язок господаря піклуватися про них і бути їх заступником [12, С.26]. Так, наприклад, Т.Моммзен, Е.Гіббон пов'язують патерналізм з певним типом цивільних відносин між римським *pater familia* і *clients*, життя яких в громаді залежало від особистого заступництва одного з громадян [1, С.15].

Чимало прихильників знайшлося у ідеї патерналістської держави в епоху Відродження і Реформації. Н. Макіавеллі розглядав політику з позицій конкретно - історичних інтересів людини, соціуму, обґрунтував ідею ефективного, мудрого правителя, що дійсно піклується про загальний добробут громадян та керується реальними вимогами часу [6]. Удосконалення ця ідея отримала в концепції освіченого абсолютизму. Її розробники -Вольтер [3], Д. Дідро[4] були прихильниками сильної, розумної, раціональної державної влади, яку глава держави - «філософ на троні» - здійснював би відповідно до передових для того часу досягненнями соціально - політичної думки.

В Німеччині традиції соціального патерналізму зберігалися з доби середньовіччя. В соціально практичному контексті ідея держави добробуту була втілена правлячою верхівкою Німеччини в 80 ті роки XIX ст. [9]. Зокрема, Вільгельм I у своєму зверненні до парламенту від 17 лютого 1881 р. акцентував увагу на німецьких традиціях милосердя та гідних стандартах життя, які добре узгоджуються з вимірами європейської гуманності та поваги до людини поза залежністю від соціального статусу та матеріальних статків [17, С. 7]. Схожої позиції дотримувався і німецький канцлер О.Бісмарк, який звертав увагу на необхідність імплементації тих соціальних вимог, які є обґрунтованими і можуть бути втіленими в межах існуючого державного і суспільного ладу” [17, С. 45].

В Радянському Союзі державний устрій слугував інтересам правлячої та єдиної в СРСР комуністичної партії. Радянський патерналізм став дуже зручним інструментом у розподілі суспільних благ. Він давав можливість незначній групі людей при владі забезпечувати собі високі стандарти життя при загальній бідності, одночасно декларуючи високу турботу держави про пересічного мешканця країни [10].

Сьогодні патерналізм як модель взаємовідносин держави і суспільства продовжує залишатися визначальною у різних сферах суспільного життя. Пройшовши шлях від конфуціанства та сьогодення, він проявився як доволі багатогранне та багатолике явище, що породжує об'єктивну необхідність його подальшого дослідження у рамках як юриспруденції, так і інших галузевих наук.

Список використаних джерел

1. Афанасьев М.Н. Клиентелизм: историко-социологический очерк. Часть 2 // Полис, 1997.- № 1 -С. 14-17.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [250 000 сл. та словосполучень з дод. та доп.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. - К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2009. - 1736 с. – С. 887.
3. Вольтер. Философские письма. - М.: Правда, 1972 .
4. Д. Дидро. Мысли об объяснении природы. - М.: Правда, 1972.
5. Демиденко Г. Г.Історія вчень про право і державу // Навчальний посібник.- Харків: Консум, 2004.- 432 с.
6. Макиавелли Н. Государь. – М.:Планета, 1990.
7. Масюк О.П. Патерналізм як об'єкт соціально-філософської рефлексії [Текст] : дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Масюк Олег Петрович ; Запорізький національний ун-т. - Запоріжжя, 2006. - 190 арк.
8. Пасько Я.І. Європейські версії соціальної держави: інваріанти та суперечності / Я.І. Пасько // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури.- 2006. – № 54.
9. Пасько Я.І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння. Монографія / Я.І. Пасько. – К.: ПАРАПАН, 2008. – С. 20-21.
10. Про патерналізм і реформи // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/32583>
11. Цуканов С.С. Патернализм Российского государства (IX-XIX века): историко-правовое исследование: автореферат диссертации на соискание

ученой степени кандидата юридических наук / Цуканов Сергей Сергеевич ; Рос. акад. адвокатуры и нотариата. - Москва, 2011. - 26 с.

12. Шушкова Н.В. Патернализм как социальный институт в переходном обществе: дисс. ... канд. социол. наук. – Пермь, 2004.

13. Юрична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. – т. 4. – К.:Укр. енцикл., 1998. – 720 с.

14. Beiser F.C. The fate of Reason: German Philosophy from Kant to Fichte. - Cambridge: Harvard University Press, 1987. - P. 51.

15. Dorwart R.A. The Prussian Welfare State before 1760. - Cambridge: Harvard University Press, 1971. – P. 17.

16. Justi J. Prussian State Tradition. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1973. – P. 14.

17. Kelly D. A life of one's own. Individual rights and the welfare state. – Washington, 1988.